

БОЈАН ЈОВАНОВИЋ

СВЕТОСАВСКИ КОД

Свака реч о Светоме Сави претпоставља и највећу одговорност за изречено. Будући да се ради о најзначајнијој личности у досадашњој српској историји, онда није само формално реторичко питање наше достојности да о њему говоримо, већ и израз искреног осећања разлике између нас и онога о коме покушавамо нешто да кажемо. Међу бројним веома значајним личностима у српској историји, Свети Сава спада у оне изузетне појединце који су остварили највише људске циљеве. С обзиром на значај његовог дела за формирање српског идентитета, неоспорно је његово приоритетно место у националној култури. Иако је, попут многих периода у нашој историји, и његово време било бурно и драматично, обележено сукобом Истока и Запада, крсташким ратовима, падом Цариграда, грађанским ратом у земљи, односом према овим догађајима Свети Сава је, ублажавајући њихову трагичност, успео да допринесе њиховом повољном исходу за сопствени народ.

Означен највећим изазовима и искушењима, животни пут Растка Немањића почиње под срећном звездом. Рођен као трећи син великог српског жупана Стефана Немање, најмлађи Немањић је био предвиђен за кнеза Хумске области. Међутим, млади принц се одриче искушења световне власти и као монах Сава посвећује се знатно већем изазову духовног живота. Добровољан чин да се замонаши, као израз слободe и љубави, био је најискренији лични одговор на Богопозвање. Показало се да је ова Савина одлука имала далекосежне историјске последице за српски народ.

Сагледан у контексту индивидуације и обожења, имајући у виду да се „сопственим трудом сам преобразио”, Савин животни

пут тумачимо данас као стварање себе и своје целовитости. Тражећи и налазећи Христа у себи као своје сопство, Сава ће савршенство хришћанства потврдити својом личношћу беспрекорног хришћанина. Као монах посвећен тражењу поузданог упоришта, постаће личност необичне духовне снаге, моралне чврстине и људског достојанства. Зато ће његов животни и светачки траг обновити узор хришћанског и православног живота. Ове одлике Савине личности плод су изузетне посвећености остварењу највишег духовног циља. О тежини тог задатка, неизвесности ма и искушењима која су пратила његово испуњавање, и сам је говорио. Строг у самокритици, он показује изузетну благодот према другима и својим ближњима. Његове речи о себи као о многогрешном, недостојном и худом монаху, последњем од свију и увек слабом и лењом на духовно подвизање нису само изрази скромности, већ и његовог реалног осећања пред високим духовним и моралним захтевима хришћанства.

Тај велики задатак и циљ је, наравно, неостварљив без потпуно искреног савеза са Богом. Савез је кључни појам и основна порука Библије, како и гласи адекватан превод грчке речи *diatheke* за ову свету књигу, названу Стари и Нови завет. Одлуком да се замонаши и посвети духовном животу, Свети Сава је склопио тај савез кога је искрено поштовао и доследно га се придржавао. Висока етичност и читав просветитељски програм Светога Саве проистичу из овог савеза заснованог на његовом искуству божје моћи. Мистички доживљај Бога, односно његове енергије, а не и његове неприступачне и непојмиве суштине, исихастичка је основа Савиног богопознања и богослужења.

Имајући, дакле, у виду првенствено значај тог мистичког искуства стеченог монашким подвигом и молитвеним тиховањем о његовом савезу са Богом можемо говорити као примарној заповести његовог живота. До највиших духовних висина виноу се истрајући на путу сталног потврђивања тог савеза који је значајно божју близину и блискост. Из савеза са Богом проистиче права вера, на којој се једино и може исправно заснивати и све остало. О тој правој вери у закон божји и јеванђеље Христово, беседио је и на сабору у Жичи 1222. године. Искреност вере омогућује усклађеност између мисли, речи и дела. Оно чиме нас и данас надахњује и подстиче Свети Сава, јесте његово дело дубоко усклађено са његовим животом и вером.

Поштујући савез са Богом, Свети Сава учвршћује своју личност која ће успешно усклађивати и мирити супротности, а њено средиште бити стожер његовог истинитог бића озареног

молитвеним тиховањем. Зато он још за живота постаје оличење духовне узвишености, склада и јединствености. Само је таква личност која је изградила себе и пронашла унутрашње смирење, могла успешно да мири завађене и остварује ефектне дипломатске мисије. Захваљујући Савином дипломатском умећу, добили смо најпре свој манастир Хиландар на Светој гори, а затим и црквену аутокефалност, чије је подизање у ранг архиепископије праћено и његовим проглашењем за првог српског архиепископа.

Усаглашавање и хармонизовање различитости један је од основних принципа личности која је себе градила на плодотворној синтези небеског и земаљског, светог и профаног, мистичког и практичног живота. Потврђиван молитвама и подвизима, савез са Богом се исказује као плодносан живот заснован на љубави. Лепо, добро и истинито у својој божјој узвишености остварује се у овоземаљском животу. Само љубављу надахнут, Свети Сава је могао да одоли свим искушењима и буде достојан највишег изазова. Дајући трајно значење његовим речима и мисионарски смисао његовим делима, Савина љубав према Богу неодољива је од љубави према човеку, а богољубље од човекољубља. Обасјан Христовом љубављу, исказао је даровну племенитост не само према свом, већ и према другим балканским народима. Љубав према другима оцртала је могућност нашег спасоносног животног јединства у миру и толеранцији са њима. На основу ових принципа, Свети Сава је изградио духовни идентитет који ће постати образац наше православне традиције.

Тај идентитет је остварен као синтеза хришћанске ортодоксије и ортопраксије, а све што је Свети Сава радио међусобно се допуњавало и чинило веће и складно јединство. Различити послови били су само делови једне велике целине чија се духовна и животна истинитост доказала у потоњим временима. Савини одлучни, мудри и дипломатски потези имаће далекосежне последице за статус Српске цркве и државну самосталност. Његова просветитељска делатност, везана за организовање првих школа у оквиру цркава и манастира, допринела је порасту општег нивоа културе. Светачки ореол даће трајно сакрално значење јединственој Савиној личности, која ће постати темељ црквеног култа и национални духовни оријентир.

Хришћанство је у Србији и у Срба било и пре и после Светога Саве, али је он први остварио идеалан склад између савршеног хришћанства и хришћанина који тежи остварењу тих највиших циљева. Име тог православног склада је светосавље које наслеђујемо као најсветију духовну традицију. Свети Сава је дао

нашем путу у хришћанство јеванђеоски смер непосредног потврђивања Христовог учења. Институције које су постојале и пре њега, он поставља на снажним хришћаним темељима. У свом широко замишљеном и оствареном просветитељском програму ојачавања духовних упоришта, он им обезбеђује вековну трајност. Идеја успостављања склада и хармоније, исказаће своју вредност у односу између цркве и државе, културе и вере. Ослоњена на своју самосталну цркву, држава је друштвено, економски и културно могла да се развија и јача.

Изборивши се за аутокефалност Српске цркве и њено подизање на ранг архиепископије, Свети Сава је приступио новом и строжијем организовању црквеног живота, стварању нових духовних средишта и уклањању паганских религијских садржаја из обредне праксе. Правну основу те организације он поставља преводом Номоканона са грчког, чиме овај црквени зборник правила и прописа постаје и први законски акт у Србији. У контексту ових реформи посебно је важна она коју је Свети Сава учинио у домену прослављања Крсног имена – славе. Одлучним инсистирањем на хришћанском карактеру овог обреда отклоњени су његови нехришћански елементи. Прослављање Крсног имена саображено је духу и облику хришћанске бескрвне жртве, чиме је светосавска Српска црква створила установу првенствено националног обележја.

У српском народу Свети Сава је најистакнутија и најпопуларнија историјска личност. У народном предању он је познат као свенародни учитељ разних вештина и саветодавац у многим активностима. Зато се овај наш светитељ слави као сеоска заветина, али и као кућна и еснафска слава. Његов дан обележаван је општенародним празновањем, а заветни пост у његово име настао је из дубоког религиозног осећања и веровања у његову заштитничку моћ. Због своје огромне заслуге за српски народ и својих светачких моћи, он је постао оличење правде чије се потврђивање показало насушно потребним у време турског ропства. У низу предања, он је симбол борбе против зла, али и вере у победу и ослобођење. Тај антрополошки оптимизам везан за могућност савладавања зла исијаваће из његовог лика током векова ропства, а дела и чуда приписана њему ојачавала су његов култ који постаје битан чинилац националног идентитета. Међутим, осим ових позитивних одлика, Свети Сава је у народном веровању добио и одређене негативне црте. Супротна хришћанским, таква карактерна обележја настала су у време највеће животне и верске кризе српског народа. Верске странпутице којима смо се

кретали, тражећи излаз из актуелних невоља или се поводећи за нереалним обећањима, показатељ је кршења светосавског савеза са Богом. Највеће од тих искушења било је у доба вековног ропства у коме смо били изложени страдању и прогањању, а наши храмови и манастири рушени и паљени. Без помоћи и заштите, препуштени на немилост Турцима, у време ропства у тренуцима најдубље кризе мењали смо и однос према дотадашњем заштитнику. Свети Сава је добио и своју сенку, односно извесне негативне црте које су у супротности са његовим светитељским ликом.

Као што Бог не еволуира, већ само наша представа и наше схватање о њему, тако је и различит однос према Светоме Сави зависио од наших животних и социо-културних прилика у којима су се обликовале одређене црте нашег менталитета. У тим тешким историјским околностима подлежали смо паганским и атеистичким искушењима која су се испољавала и односом према нашем највећем свецу. У време турског ропства Свети Сава је добијао и негативне црте, док је у прошлом веку означаван као предрасуда и потискиван из националне свести. Када смо мислили да можемо олако, пречицом, да дођемо до обећаног циља, онда смо почели да лутамо, а привид остварених циљева оличених у југословенству и комунизму, нашим највећим националним заблудама које смо стављали изнад Светога Саве, распршио се у хаос из кога још увек не налазимо излаз.

Односом према Светоме Сави дошле су до изражаја наше позитивне карактерне одлике: храброст, поштење, истинољубивост, гостопримство, али и извесне негативне црте нашег менталитета, као што су: конформизам, неистрајност, слабост воље, нестрпљење, сујеверност. Непримерен однос према њему исказаће се у доба партијског једноумља и агресивног атеизма, у којем се није допуштало да се јавно говори о највећем српском светитељу. Када се након тог периода почео поново да слави Свети Сава тражио се разлог за обнављање светосавске традиције. Многи су са свог становишта покушали да пронађу, укажу и објасне тај разлог. И данас, када је обновљена слобода а са њом и могућност да се слободно говори о Светоме Сави, испољава се неадекватан однос према њему и његовом делу. Пренебрегава се упозорење „да нико не измени његова предања”, стављају му се у уста речи које није изговорио и приписују текстови које није написао. Оваква апокрифна и произвољна дограђивања само замућују однос према Светом Сави који је својим животом и делом оличење принципа коме није потребна лажна аргументација.

Показало се да његовим делима нисмо увек дорасли. Када смо га били најмање достојни исказивали смо то својом сенком која је замрачила и потискивала његов лик. Препознајући у тој сенци пројекцију нашег непревладаног личног и колективног негативитета, учавамо да наши неспоразуми са Светим Савом потичу од нас самих и да нам он може помоћи само у мери у којој смо спремни да помогнемо себи на примерен светосавски начин. Зато успешан исход његове борбе са тамним искушењима, којима је и сам током живота био изложен, представља само путоказ за пут који и сами морамо прећи. Исход Савине борбе не гарантује нам унапред жељену победу, јер она тражи од сваког да идући Савиним путем исказе и његову одлучност, љубав и пожртвованост. Када данас говоримо о свом духовном светосавском идентитету, онда свако наводно трагање за њим мора поћи од сазнања да он не постоји као нека датост, већ да је задат као наш животни циљ који се може остварити само изузетним трудом и пожртвовањем.

Дело Светога Саве у духовном смислу има значење светог завештања, док у социо-културној и антрополошкој равни оно представља просветитељски културни образац. Тај образац је утолико значајнији јер је утемељен на основном начелу културе везаном за самоодрицање чија доследна примена даје изузетним поступцима значење саможртвеног чина. Из доследног придржавања начела самоодрицања, проистичу и највеће људске врлине: животна скромност, достојанство и морални ауторитет. Те животне врлине су изражене и у Савином књижевном стилу који исказује његову личност. Непосредним једноставним и одмереним излагањем, без сувишне реторике, он сугестивно сведочи о најзначајнијим догађајима из очевог живота у којима је и сам учествовао. Одмерен и уздржан и када говори о тренуцима које је емотивно дубоко доживљавао, написао је најлепше странице наше средњовековне књижевности.

Уколико се сагледају верске и културне реформе које је Свети Сава извршио да би им дао примереније хришћанско значење, онда се важност његовог дела огледа у формирању наших најзначајнијих институција. Све што је он учинио у организацији црквеног живота, верског образовања, просвећивања, духовности, морала, књижевности добило је дубље значење једног културног обрасца који је своју вредност исказао у време потоњег јачања српске државе и достизања врхунца њене моћи у периоду царства. Данас када након брзог смењивања тих образаца препознајемо узрок наших колективних и индивидуалних невоља изражених у

немогућности да на одговарајући начин заштитимо себе и остваримо своје личне и колективне циљеве, позивање на светосавско искуство има посебну вредност. Имајући у виду управо ове чиниоце наше духовне традиције ту вредност можемо данас дефинисати као светосавски код. Његов значај смо оспоравали и настојали да успоставимо неке друге вредности и облике комуникације који су завршили у самонеразумевању и самопорицању.

Уколико је веома тешко спознати себе, јер представља највећи подвиг који је раван чуду, па је зато и лакше како вели Исак Сиријин видети анђела него ли спознати себе, онда можемо током живота спознавати себе верујући и надати се да са љубављу према себи можемо остварити свој циљ. Један од правих путоказа на том путу је саморазумевање, као израз адекватне комуникације са собом. Знање кода је претпоставка комуникације, јер као услов кодирања и декодирања омогућује одговарајуће схватање међусобно упућених порука. Светосавски код је начин потврђивања сопствене традиције као основе нашег духовног идентитета чији је битан чинилац и српски језик. Када се оспорава, негира и поништава тај традицијом успостављени духовни канал комуникације, утемељен у непосредној животној пракси и отворен према Творцу, онда и долази до самонеразумевања, до конфликта који прерастају у сукобе дугог трајања. Историјски познати и актуелни политички сукоби само су последица препреке у нашој адекватној комуникацији са собом. Данас изневеравамо светосавски код тако што олако пристајемо на преименовање сопственог језика. Премда не постоји ниједан научни разлог да се српски језик другачије зове, делови српског народа који због идеолошких и верских разлога настоје да промене свој национални идентитет и српски језик којим говоре називају другим именом. Уз пуну слободу да се национално другачије самоодређују и да оспоравајући Светога Саву и светосавску традицију стварају свој нови идентитет, држава Србија не може да буде саучесник и спонзор у отуђењу српског језика као највећег духовног богатства којим располаже српски народ.

Данашње неизвесно време транзиције, прелажење из једног друштвено-економског система у други, бременито је највећим и најразноврснијим искушењима. Наш животни пут се осмишљава циљевима који се означавају именима Европа, свет, глобализација, евроатланске интеграције. На путу ка Европи чекају нас, међутим, највећа искушења везана за опасност губљења националног и верског идентитета. Чини се да је најлакше доћи до Европе и света одричући се себе и губећи свој идентитет. Верујемо

да ћемо кренути и ићи оним дужим и тежим путем којим ћемо, остварујући успутне циљеве, доћи и до свог главног циља да сачувамо себе и будемо бољи и духовно богатији него што јесмо. Тај циљ се може остварити само поштујући светосавски завет који нас ојачава пред искушењем странпутица. Савина велика дела остварена као плод савеза са Творцем наслеђујемо као светосавску духовну традицију која нам је данас најпоузданији путоказ пред тим искушењима и смерница да до жељеног циља стигнемо достојни имена свог највећег духовног оца.*

* Светосавска беседа одржана 26. јануара 2014. године у Матици српској.